

MILICA BOJAT¹

E-mail: milicaboijat@yahoo.com

MLADEN REBIĆ²

E-mail: rebicmladen@yahoo.co.uk

KLUČNI MAKROEKONOMSKI INDIKATORI ODRŽIVOG RAZVOJA U BOSNI I HERCEGOVINI

KEY MACROECONOMIC SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

JEL KLASIFIKACIJA: 011, 013, 020, 030.

APSTRAKT:

Svrha rada je dublje sagledavanje ključnih makroekonomskih indikatora i analiziranje njihovog uticaja na održivi razvoj Bosne i Hercegovine. S obzirom da tržište samo nije sposobno da ostvari održivi razvoj, neophodno je uključiti dodatne instrumente u vidu propisa, standarda, etičkih principa, kao i niza drugih uticaja iz javnog i civilnog sektora. U radu je identifikovano pet grupa makroekonomskih (održivih) indikatora: ekonomski, društveno-kulturni, ekološki, politički i tehnološki. Principi održivog razvoja zahtevaju integraciju informacija koje se odnose na već pomenute indikatore, kao i izbor adekvatnih indikatora, što predstavlja imperativ za racionalno odlučivanje. U posljednjem delu rada,

1 Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Ekonomski fakultet

2 Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Ekonomski fakultet

ove grupe indikatora analizirane su na primeru BiH. Na osnovu izvršene analize u ovom radu, zaključeno je da BiH treba da bude institucionalno razvijenija, sa konkurentnijom i dinamičnijom privredom i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog razvoja bazirajući se na pametni rast i pametnu specijalizaciju.

KLJUČNE REČI:

ODRŽIVI RAZVOJ, MAKROEKONOMSKI INDIKATORI, INDEKS UČINKOVITOSTI VLADA, PAMETNI RAST.

ABSTRACT:

The purpose of this paper is to look more deeply at the key macroeconomic indicators and to analyze the impact of these on the sustainable development of Bosnia and Herzegovina. The market alone is not capable of achieving sustainable development, so that it is necessary to include additional instruments in the form of regulations, standards, ethical principles and a number of other influences from the public and civil sector. The paper identifies five groups of macroeconomic (sustainable) indicators: economic, socio-cultural, environmental, political and technological factors. The principles of sustainable development require the integration of information related to the indicators which are already mentioned, as well as the selection of adequate indicators, which is imperative for rational decision making. In the last part of the paper these groups of factors are analyzed on the example of Bosnia and Herzegovina. Based on the analysis in this study, it was concluded that this country needs to be institutionally developed, with more competitive and more dynamic economy and greater opportunities for sustainable economic development based on smart growth and smart specialization.

KEYWORDS:

SUSTAINABLE DEVELOPMENT, MACROECONOMIC INDICATORS, GOVERNMENT PERFORMANCE INDEX, SMART GROWTH.

1. UVOD

Održivi razvoj treba da pruži dugoročne ekonomske koristi, kao i da umanjí negativne efekte poslovnih aktivnosti na prirodno okruženje i poboljša socio-kulturno blagostanje u državi. Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj (WCED) izdala je prvi izveštaj o održivosti, pod nazivom „Naša zajednička budućnost“, koji je podržalo nekoliko međunarodnih organizacija (WTTC, UNCED itd). Od samog početka bavljenja ovom problematikom, koncept održivog razvoja posmatrao se uglavnom sa ekološkog aspekta, a mnogo manje sa ekonomskog. Prema Svetskom fondu za zaštitu prirode (*Worldwide Fund for Nature* - WWF) i Međunarodnoj uniji za zaštitu prirode (*International Union for Conservation of Nature* - IUCN) održivim razvojem se smatra onaj razvoj koji unapređuje kvalitet ljudskog života unutar prihvatnog kapaciteta ekosistema. Opet, treba naglasiti da postoje neiskorištene mogućnosti u razvoju tehnoloških inovacija koje mogu istovremeno da očuvaju životnu sredinu i unaprede ekonomsku aktivnost³. WCED je održivi razvoj definisala kao razvoj koji „zadovoljava potrebe sadašnjih bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“⁴.

Osnovni cilj u političkom kontekstu održivosti je pregovaranje o ciljevima razvoja i uspostavljanje sistema upravljanja koji je sposoban da sprovodi politike koje se kreću ka održivosti na svim nivoima⁵. Realizacija cilja održivog razvoja uslovljena je sistemom i načinom upravljanja. Najčešće korišteni pristupi za postizanje održivosti su decentralizacija, koordinacija i integrisanje sektorskih politika, participacija različitih učesnika, praćenje sprovođenja razvojnih politika te povezanost sa nižim nivoima upravljanja. Ekološki aspekti održivosti nameću preduzećima obavezu zaštite životne sredine, što poskupljuje proizvodnju i time ih stavlja u nepovoljan položaj. Oblasti u kojima važe visoki ekološki standardi investitori obično izbegavaju.

Tržište samo nije sposobno da ostvari održivi razvoj. Neophodno je uključiti dodatne instrumente u vidu propisa, standarda, etičkih principa, kao i niza drugih uticaja iz javnog i civilnog sektora⁶. Opšteprihvaćena definicija održivog razvoja podrazumeva međusobnu ispreplitanost pet utvrđenih dimenzija: ekonomske, društvene, ekološke, političke i tehnološke.

2. PREGLED LITERATURE

Održivi razvoj se na samom početku definisao kao razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Posle ove definicije WCED-a, „održivi razvoj“ postao je međunarodno poznat termin i univerzalno rešenje⁷. Termin održivi razvoj može biti zamenjen izrazom „obuhvatiti sve“, koji su podjednako prihvatili oni čija su ekonomska i ekološka gledišta inače kontradiktorna⁸.

3 Porter and Van der Linde (1995)

4 WCED (1987)

5 Mathieson and Vall (1982)

6 Jegdić (2010)

7 Redclift (1996)

8 Gowdy (1999); Hall & Lev (1998)

Privredni rast i razvoj, bez jasno definisane strategije i plana razvoja, može da nanese ogromne štete prirodnom i socio-kulturnom okruženju. Ovakav razvoj situacije dovodi do povećane brige o očuvanju prirodnih resursa, društvenog blagostanja i dugoročne ekonomske održivosti zajednica⁹.

Za merenje i procenu održivog razvoja potrebni su složeni alati da bi se na adekvatan način istakao problem i obezbedila procena promena i performansi. Veći deo posla u donošenju odluka o održivom razvoju usmeren je na razvijanje indikatora pomoću kojih kojih bi se merio napredak u postizanju održivog razvoja¹⁰. Indikatori se koriste već duži niz godina kao alat za informisanje kreatora politika i pomoć u formulisanju razvojnih strategija.

Identifikacija odlučujućih informacija i njihova efikasna integracija u cilju podrške donošenju odluka zahtevaju razvoj odgovarajućih okvira za podršku tim procesima. Upotreba okvira je od suštinskog značaja jer predlaže logično grupisanje povezanih informacija. Principi održivog razvoja zahtevaju integraciju informacija koje se odnose na ekonomske, ekološke i socijalne faktore u odlučivanju¹¹. U takvim su okvirima indikatori održivosti korišteni za merenje, praćenje i izveštaj o napretku ka održivosti. Izbor validnih indikatora predstavlja imperativ za racionalno odlučivanje. Sa druge strane, oslanjanje na neadekvatne indikatore najverovatnije će dovesti do nastavka ili razvoja neprikladne razvojne politike¹².

3. EVOLUCIJA KONCEPTA ODRŽIVOG RAZVOJA

Koncept održivog razvoja nastao je spajanjem pojmova „održivi“ i „razvoj“. Međutim, ovo spajanje dva pojma je u samom početku doživelo brojne kritike, koje su se uglavnom odnosile na pojam razvoja, gde je bilo mnogo predrasuda o mogućnosti spajanja sa već postojećim konceptom održivosti. Ipak, spajanjem ovih pojmova stvoren je novi koncept koji je pomerio mesto održivosti iz prirode u razvoj. Prema tome, pojam održivosti sada se veže ne samo za alternativne izvore energije, već i za razvoj¹³.

Nastajanje koncepta održivog razvoja odvijalo se u nekoliko etapa. Teorijska istraživanja i teorijske rasprave usmerene prema održivom razvoju obuhvataju period od 1974. godine, pa sve do „Bruntlandovog izveštaja“ 1987. godine. U ovom periodu, središte istraživanja i posmatranja baziralo se na međugeneracijskoj pravednosti, donošenju odluka na dug rok, ulozi tehnološkog napretka, moralnoj dimenziji koncepta održivosti te oskudnosti prirodnih resursa¹⁴. Vremenska etapa između 1987. i 1996. godine, smatra se razdobljem filozofske analize pojma održivog razvoja. Analize u ovom periodu su uglavnom bile usmerene prema prirodnom kapitalu, ekološkoj održivosti, društvenom i kulturalno održivom razvoju, siromaštvu. Krajem devedesetih godina nastaju brojni empirijski radovi

9 Hall & McArthur (1998); Mowforth & Munt (1998); Richard & Hall (2000)

10 Hanley et al. (1999); Atkisson & Hatcher (2001); Lee & Huang (2007)

11 Walmsley (2002)

12 Kelly (1998)

13 Sachs (1997)

14 Pezzey and Toman (2002)

koji se bave merenjem održivog razvoja, formalizovanjem međugeneracijskih transfera, minimalnim standardom bezbednosti i sl.

Kao što se može zaključiti, radovi i istraživanja do kraja devedesetih godina prolog veka fokusirali su se na definisanje koncepta održivog razvoja. Period nakon 2000. godine podrazumeva fokus na merenje i operacionalizaciju održivog razvoja, kombinovanje postavki politike zaštite okoline i politike održivosti, kao i na istraživanje uloge savremenih tehnologija u postizanju održivosti¹⁵. U cilju boljeg razumevanja koncepta održivog razvoja, Ujedinjene nacije su period od 2005 - 2014. godine proglasile dekadom obrazovanja radi održivog razvoja. Konceptija održivog razvoja bazira se na pet dimenzija:

- ekonomska dimenzija održivog razvoja,
- socio-kulturna dimenzija održivog razvoja,
- ekološka dimenzija održivog razvoja,
- politička dimenzija održivog razvoja i
- tehnološka dimenzija održivog razvoja.

Koncept održivog razvoja ne treba posmatrati kao strogo definisan pojam, već više kao proces promena u relacijama između ekonomskih, prirodnih i ekoloških i, u novije vreme, političkih i tehnoloških dimenzija. Ovaj koncept je pred društvo širom sveta stavio jedan veoma ozbiljan, zahtevan i kompleksan zadatak, koji se odnosi na formiranje ekološke svesti, povećanje odgovornosti državne uprave, reviziju postojećeg ekonomskog i pravnog poretka, intenzivniju participaciju nauke prilikom rešavanja problema zaštite okoliša¹⁶.

4. INDIKATORI ZA MERENJE ODRŽIVOG RAZVOJA

Indikatori održivosti nisu ništa drugo do tehnička sredstva za praćenje relevantnih trendova održivog razvoja i, ako se kombinuju sa političkim ciljevima, za procenu ispunjenosti datih ciljeva i napretka u njihovom ispunjavanju¹⁷. Dakle, izbor ciljeva i indikatora određen je konceptom održivosti, što rezultira raznolikim nizom indikatora i pretpostavki na kojima oni počivaju.

Kako je upotreba indikatora postala široko rasprostranjena, ista je proširena, tako da sada uključuje i tehničke indikatore (tj. indirektno/direktno, opisno/analitičko i subjektivno/objektivno) i indikatore zasnovane na disciplini (npr. ekonomski indikatori, socijalni indikatori, turistički ili psihološki indikatori). *William F. Ogburn*, početkom 20. veka, prvi je razvio statistička merenja za praćenje društvenih trendova i promena. Aktivna upotreba socijalnih indikatora počela je sredinom 1960-ih, kada su istraživači i političari bili nezadovoljni količinom i kvalitetom dostupnih društvenih informacija. Socijalni indikatori služe za merenje kvaliteta života bazirajući se na društvenom blagostanju, zdravlju, sigurnosti, obrazovanju itd. Poslednjih godina socijalni indikatori se sve ozbiljnije uzimaju u razmatranje, jer ekonomski rast, čak i ako je ekološki prihvatljiv, ne vodi uvek poboljšanju društvenog blagostanja ili kvaliteta života. Blagostanje ne određuje samo napredovanje u

15 Jegdić (2011)

16 Jovičić (2000)

17 Spangenberg (2015)

oblasti ekonomskih aktivnosti, već i širok spektar dodatnih dimenzija društvenog života. Prema tome, svrha socijalnih indikatora ogleda se u potrebi za identifikacijom i kvantifikacijom tih dimenzija¹⁸.

Danas su mnoge nacionalne i međunarodne organizacije, uključujući Ujedinjene nacije, Međunarodni institut za održivi razvoj (IISD), Komisiju za održivi razvoj Ujedinjenih nacija (UNCSD), Nacionalni okrugli sto o životnoj sredini i ekonomiji (NRTEE), Program UN za razvoj (UNDP), Svetsku banku, *Oxfam International* i Američku međuresorsku grupu za pokazatelje održivog razvoja, razvile indikatore održivosti. Shodno tome, u daljem tekstu, a u okviru pet dimenzija održivog razvoja, biće navedeni najčešće korišćeni indikatori za merenje održivog razvoja.

- *Ekonomska dimenzija* podrazumeva sledeće indikatore: prosečna mesečna bruto zarada, stopa rasta BDP, SDI, nezaposlenost, vladini izdaci, državni prihodi, inflacija;
- *Socio-kulturna dimenzija* podrazumeva sledeće indikatore: demografske promene, kriminal, zdravstvo, obrazovanje, migracije, istorija i tradicija, zaštita kulturne baštine, stil života;
- *Ekološka dimenzija* podrazumeva sledeće indikatore: zaštita životne sredine - ekološka situacija, upravljanje otpadom, bogatstvo biodiverziteta, geografski položaj, rizik od prirodnih katastrofa, upotreba prirodnih resursa;
- *Politička dimenzija* podrazumeva sledeće indikatore: politička stabilnost, strateški razvojni ciljevi, promocija malih i srednjih preduzeća, podrška Evropske unije, zakonski propisi o poslovanju, zakoni o zaštiti životne sredine, zakonska i birokratska ograničenja;
- *Tehnološka dimenzija* podrazumeva sledeće indikatore: informacione tehnologije - IKT, nove tehnologije, naučni i tehnološki napredak - izdaci za istraživanje i razvoj (R&D).

Zbog nepostojanja i nedostupnosti podataka, za potrebe analize u ovom radu nisu korišćeni svi gore navedeni indikatori.

Indeksi mogu poboljšati korelacijske mogućnosti indikatora sve dok je njihovo značenje dovoljno jasno. Na primer, BDP kao indeks ne sme se mešati sa pokazateljem blagostanja ljudi, tj. njihova korelacija je prisutna samo do određenog praga¹⁹. Nadalje, metodološki, za izgradnju indeksa je potrebna standardizovana merna jedinica. Kako bi se uspešno koristili za procese pripreme, primene i nadgledanja odluka, indikatori moraju da ispunjavaju brojne kriterijume. Potrebne ključne osobine odgovarajućih indikatora proizlaze iz njihovih namena. Da bi ih ispunili, indikatori moraju biti²⁰:

- *indikativni*, tj. indikator mora biti reprezentativan za fenomen koji bi trebalo da karakteriše;
- *da proizlaze iz zdrave naučne osnove*, što je izazov interdisciplinarnosti;
- *relevantni*, tj. moraju da pokriju ključne aspekte održivog razvoja;
- *transparentni*, tj. njihov izbor, izračunavanje i značenje moraju biti očigledni i razumljivi za sve ;

18 Scott et al. (1996)

19 Mak-Neef (1995)

20 Spangenberg (2015)

- *merljivi*, tj. oni bi trebalo da budu zasnovani u najvećoj meri na podacima kojima je lako pristupiti i koje je lako ažurirati, a takvi podaci ne moraju nužno biti kardinalne vrednosti, mogu biti redni ili nominalni.

Da bi se stvorio pojednostavljen, ali dovoljno pouzdan opis stvarnosti, indikatori moraju biti:

- *ponovljivi*;
- *robustni*, tj. imuni na male varijacije u podacima i metodologiji koje ne ukazuju na promenljiv trend;
- *opšti*, tj. nisu specifični samo za jedan slučaj, već su široko primenljivi;
- *osetljivi*, tj. rano i jasno reaguju na relevantne promene.

Veoma je teško, a ponekad i nemoguće sve kriterijume ispuniti u potpunosti (na primer, što je robusniji pokazatelj, manje je osetljiv itd). Postoje indikatori koji jednostavno nisu u skladu sa interesima stejkholdera, pa im shodno tome ne mogu biti od koristi. Dakle, važan element razvoja indikatora jeste rasvetljavanje potreba zainteresovanih strana. To je jedan od razloga zašto se razvoj indikatora uspešno realizuje kao transdisciplinarnan proces.

5. ANALIZA KLJUČNIH MAKROEKONOMSKIH INDIKATORA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

BiH se duži niz godina suočava sa određenim teškoćama na putu ka ostvarenju održivog razvoja. Jedan od temeljnih problema je činjenica da jedinstveni ekonomski prostor unutar zemlje još nije uspostavljen, što predstavlja veliku prepreku integrisanju na evropsko i svetsko tržište i poboljšanju konkurentne pozicije BiH. Slobodan protok roba i usluga jedan je od ključnih principa jedinstvenog evropskog tržišta. Zbog toga BiH u budućnosti treba da se fokusira na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Pored jedinstvenog ekonomskog prostora, na konkurentnost BiH, investiranje i razvoj iste utiču politička nestabilnost, neefikasna administracija - birokratija, korupcija, neefikasno sudstvo, neharmonizovani zakoni i veličina tržišta²¹. Uprkos tome, glavni makroekonomski indikatori u BiH ipak ukazuju na relativno stabilnu makroekonomsku poziciju uz pozitivne trendove u narednom periodu.

U domenu aktivnosti na postizanju održivog rasta u BiH u 2017. godini može se izdvojiti usvajanje nekoliko strateških dokumenata od strane Vijeća ministara BiH i to u oblasti zaštite životne sredine (Strategija aproksimacije propisa pravnoj stečevini Evropske unije u oblasti zaštite životne sredine Bosne i Hercegovine, Strategija za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015-2020. godine sa Akcionim planom i Akcioni program za borbu protiv degradacije zemljišta i ublažavanja posledica suše u Bosni i Hercegovini) i energetike (Nacionalni akcijski plan Mediteranskog područja BiH i Akcioni plan za energetske efikasnost u Bosni i Hercegovini za period 2016-2018). Dodatni

21 Direkcija za ekonomsko planiranje (2017)

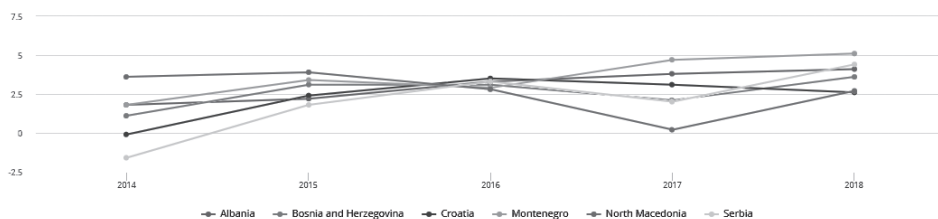
pomak desio se početkom 2018. godine, kada je Parlamentarna skupština BiH usvojila Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018-2021. godina.

U daljem tekstu detaljnije će se analizirati, na bazi odabranih indikatora, stanje svih pet dimenzija održivog razvoja u BiH. Odabir indikatora održivog razvoja uslovljen je slabom dostupnošću podataka i informacija u vezi sa razmatranom tematikom, zog čega su odabrani oni indikatori za koje je bilo moguće obezbediti adekvatne i aktuelne podatke. S obzirom da je BiH kompleksna država, sastavljena od dva entiteta (Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine sa deset kantona) i Brčko Distrikta, bitno je naglasiti da se podaci i njihova analiza odnose na BiH na državnom nivou.

5.1. Ekonomski indikatori održivog razvoja u BiH

U okviru ekonomske dimenzije analiziraće se tri indikatora: stopa rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP), priliv stranih direktnih investicija (SDI) i kretanje stope nezaposlenosti. Kada je u pitanju BDP, BiH već duži niz godina beleži stabilan, tj. ujednačen rast, sa izuzetkom 2017. godine. Ovde je reč o trendu rasta stope BDP-a oko 3% duži niz godina, zaključno sa 2018. godinom kada je dostignut maksimum od 3,6%. Izuzetak je samo 2017. godina kada je stopa rasta BDP-a iznosila 2,1%. Može se zaključiti da je ovaj makroekonomski indikator tokom niza godina u BiH uspešno beležio rast što implicira pozitivan uticaj na rast društvenog blagostanja. Međutim, potrebno je imati u vidu da je u pitanju skroman rast te da bi BiH trebalo da ostvaruje veće stope rasta BDP-a (makar 4-5%) kako bi se ostvarili zapaženiji rezultati na polju privrednog rasta.

► SLIKA 1. STOPA RASTA BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA BIH I ZEMALJA OKRUŽENJA

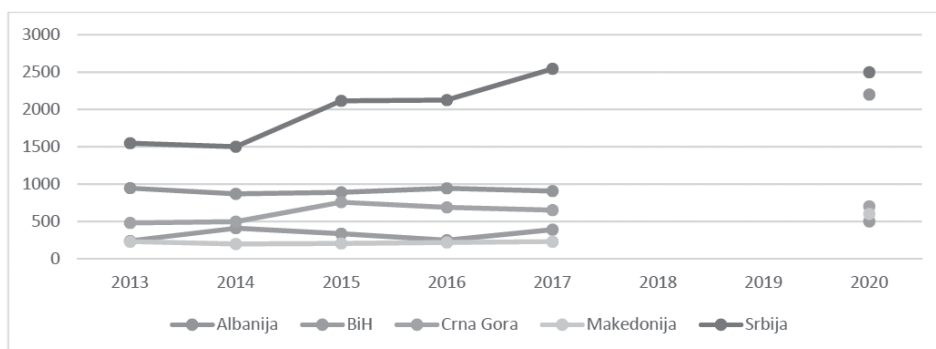
Izvor: Prilagođeno prema <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

U poređenju sa zemljama u okruženju, u posmatranom periodu BiH se uglavnom nalazila na začelju. Poziciju popravlja tek u 2018. godini kada se pozicionirala ispred Hrvatske i Severne Makedonije. U poslednje dve godine najveću stopu rasta BDP-a, od posmatranih zemalja, beleži Crna Gora (Slika 1).

Drugi indikator u okviru ekonomske dimenzije održivog razvoja jesu strane direktne investicije, koje unazad nekoliko godina ostvaruju nizak priliv u Bosni i Hercegovini. U 2017. godini zabeležen je i nešto veći priliv SDI, u odnosu na prethodne godine, u iznosu od oko 777,7 miliona KM. Međutim, ovaj iznos je i dalje niži u odnosu na druge zemlje u regionu zapadnog Balkana. Najveći deo (preko 60%) priliva stranih ulaganja potiče iz zemalja EU. Posmatrano po delatnostima, najviše investicija realizovano je u oblasti

finansijskih uslužnih delatnosti, u iznosu od 261,2 miliona KM, i u oblasti trgovine na malo, u iznosu od 110,2 miliona KM. Uvidom u Sliku 2 može se приметiti da je Srbija značajno napredovala i premašila svoj cilj, dok se, sa druge strane, BiH i Makedonija polako kreću prema zacrtanom cilju.

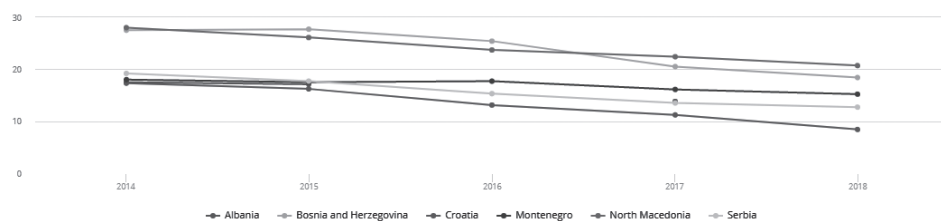
► SLIKA 2. PRILIV STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA (MILIONI EVRA)

Izvor: Direkcija za ekonomsko planiranje (2017)

Treći indikator ekonomske dimenzije je visoka stopa nezaposlenosti, koja predstavlja jedan od najvećih problema u BiH, gde je prelazila 25% tokom 2014. i 2015. godine, nakon čega dolazi do smanjenja iste (Slika 3). Samo Severna Makedonija (20,7%) je u 2018. godini imala veću stopu nezaposlenosti od BiH (18,4%), dok su Hrvatska (8,4%) i Srbija (12,7%) zemlje sa najnižim stopama nezaposlenosti u regionu.

► SLIKA 3. STOPA NEZAPOSLENOSTI U BIH I ZEMLJAMA OKRUŽENJA

Izvor: Prilagođeno prema <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

Nezaposlenost posebno pogađa mlade ljude, jednako u urbanim i ruralnim delovima BiH. U kombinaciji sa stambenim problemima i nemogućnošću zaposlenja, mladi ljudi odlučuju da napuste BiH. Veliki broj mladih napustio je zemlju i taj trend se nastavlja, što je pogubno za dugoročnu mogućnost pokretanja i održavanja ekonomskog razvoja ove zemlje. Naredna tabela jasno ukazuje o kakvom problemu je reč. Naime, sve zemlje u okruženju, zajedno sa BiH, imaju probleme visokih stopa nezaposlenosti mladih od kojih su najveće stope nezaposlenosti ostvarene upravo u BiH.

► TABELA 1. STOPA NEZAPOSLENOSTI MLADIH OSOBA (15-24) U ZEMLJAMA JIE ZA 2017.

ZEMLJA	2015.	2016.	2017.
Albanija	39,80	36,50	31,90
Bosna i Hercegovina	62,30	54,30	45,80
Kosovo* (Rezolucija 1244)	57,70	52,40	52,70
Severna Makedonija	47,30	48,20	46,70
Crna Gora	37,60	35,90	31,70
Srbija	43,20	34,90	31,90

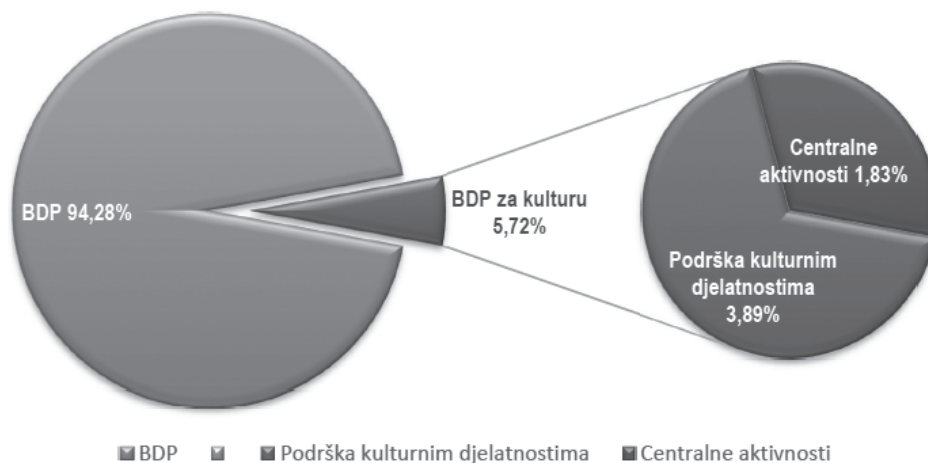
Izvor: Direkcija za ekonomsko planiranje (2017)

Analizom prethodne slike i tabele uočava se da su sve zemlje, a time i BiH, u posmatranom periodu ostvarile izvestan napredak u postupku otklanjanja problema visoke nezaposlenosti, što se manifestuje trendom smanjenja stopa nezaposlenosti iz godine u godinu. Ipak, ekonomska dimenzija održivog razvoja u BiH nije na zadovoljavajućem nivou, prevashodno zbog veoma niskog priliva SDI, visoke stope ukupne nezaposlenosti i nezaposlenosti mladih. Jedina svetla tačka ove dimenzije održivog razvoja jeste konstantan rast BDP.

5.2. Socio-kulturni indikatori održivog razvoja u BiH

Odnos između kulturnog i ekonomskog razvoja i njegov uticaj na tržište rada sve više postaje predmet diskusija na evropskom nivou. Kulturne industrije predstavljaju poseban ekonomski sektor koji može da potpomogne jačanje regionalnih potencijala. Kada je reč o kulturi u u Bosni i Hercegovini, indikatori CDIS-a (*The Culture for Development Indicators Suite*) naglašavaju veliki potencijal sektora kulture za razvoj, istovremeno naglašavajući određene prepreke koje ga sprečavaju da ostvari puni potencijal²². Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72% bruto domaćem proizvodu Bosne i Hercegovine (Slika 4), kao i visokom procentu zaposlenosti u kulturnim ustanovama (4,75% od ukupnog broja zaposlenog stanovništva).

▶ SLIKA 4. PROCENAT UČEŠĆA KULTURE U BDP-U BIH

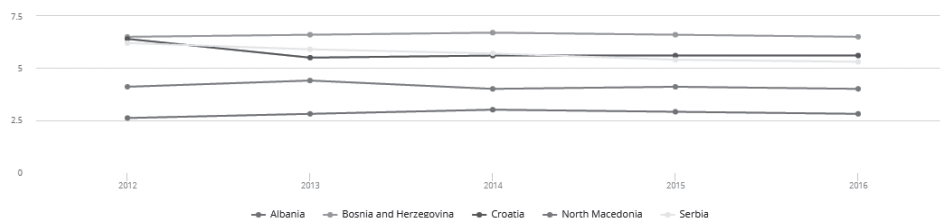

Izvor: Direkcija za ekonomsko planiranje (2016)

Gore navedeno ukazuje na to da je kultura odgovorna za važan deo proizvodnje, da pomaže u ostvarivanju prihoda i poboljšanju životnog standarda u BiH. Treba naglasiti da je ipak neophodno obezbediti dodatnu podršku za povećanje domaće potrošnje na kulturna dobra i usluge i povećanje domaćeg tržišnog potencijala kulturnih industrija.

Kada je u pitanju ulaganje u zdravstvo kao socio-kulturni indikator, Bosna i Hercegovina ostvaruje dobre rezultate i zauzima prvo mesto u regionu (Slika 5). Naime, u poslednjih pet godina, BiH je za ove potrebe izdvajala više od 6% BDP-a, zaključno sa 2016. godinom, kada je izdvojila 6,5%. Albanija je u ovom segmentu zauzela poslednju poziciju, sa ulaganjem od 2,8% u 2016. godini, dok su Srbija i Hrvatska ostvarila dobre rezultate sa ulaganjima od 5,3% i 5,6%.

▶ SLIKA 5. IZDVAJANJA DRŽAVE ZA ZDRAVSTVO U BIH I ZEMLJAMA OKRUŽENJA (% BDP)

Izvor: Prilagođeno prema <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

Treći socio-kulturni indikator jeste siromaštvo. Svako šesto domaćinstvo u BiH je siromašno, a postojeći sistem socijalne zaštite ne doprinosi smanjenju siromaštva u BiH. Stoga ne čudi da je proces emigracije postao jedan od najvažnijih društveno-ekonomskih

izazova sa kojima se suočava ova zemlja. Agendom UN 2030, od 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi se direktno odnose na smanjenje siromaštva u svetu. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku BiH, 16,9% stanovništva živelo je u relativnom siromaštvu, što i jeste visok procenat siromaštva sa jedne strane, ali opet predstavlja napredak u odnosu na 2011. godinu, kada je 17,9% stanovništva živelo u relativnom siromaštvu. U najvećem riziku od siromaštva su stari (65+) i deca (<15godina).

► TABELA 2. INDIKATORI SIROMAŠTVA U BIH, 2011. I 2015.

INDIKATOR	2011.	2015.
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9

Izvor: BHAS (2018)

Kada je u pitanju siromaštvo, može se reći da BiH nije na željenom nivou, ali je primetan napredak u smanjenju stope siromaštva stanovništva, što zajedno sa kulturom predstavlja pozitivan impuls održivom razvoju BiH.

5.3. Politički indikatori održivog razvoja u BiH

Učinkovita i delotvorna administracija ključna je za ubrzanje procesa tranzicije. Javna uprava treba da doprinese ekonomskom i socijalnom razvoju BiH putem unapređenja svojih kapaciteta na način da jača vladavinu prava, smanjuje korupciju i stvara okruženje koje je povoljno za poslovanje i pružanje javnih usluga neophodnih za ekonomski razvoj. Transparentnost, učinkovita vladavina prava, nizak nivo korupcije i visok nivo učešća civilnog društva u odlučivanju karakteristike su visoko kvalitetne javne uprave²³.

Indeks kvaliteta vladavine (WB) je kompozitan i obuhvata percepciju kvaliteta javnih službi, stepen nezavisnosti od političkih pritisaka, kvalitet formulisanja i sprovođenja politika, verodostojnost vladine predanosti politikama, kontrolu korupcije i kao takav ukazuje na mesta gde su potrebna poboljšanja. Cilj Strategije Jugoistočne Evrope 2020, za stub "Upravljanje u funkciji rasta", jeste da se unapredi prosečan regionalni Indeks kvaliteta vladavine sa 2,2 koliko je bio bazne 2010. godine na 2,7 u 2020. godini. Analizom Tabele 3 uočava se da je BiH ubedljivo najlošija u okruženju kada je u pitanju efikasnost i kvalitet rada Vlade, što je poražavajuća okolnost.

▶ TABELA 3. INDEKS KVALITETA VLADAVINE, JIE6

ZEMLJA	2010. BASELINE	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2020. TARGET
Albanija	2,2	2,3	2,2	2,2	2,4	2,5	2,5	2,7
BiH	1,8	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	2,2
Kosovo* (1244)	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2	2,1	2,1	2,3
Crna Gora	2,6	2,6	2,6	2,7	2,8	2,7	2,6	3,1
Srbija	2,4	2,4	2,4	2,4	2,6	2,6	2,6	2,9
Makedonija	2,3	2,4	2,4	2,4	2,7	2,6	2,6	2,8
SEE6	2,2	2,2	2,3	2,3	2,4	2,4	2,4	2,7

Izvor: Prilagođeno prema <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>.

Čak je i Kosovo* na ovom polju bolje pozicionirano od BiH. Pozitivno je to da je uočljiv napredak iz godine u godinu, koji se manifestuje rastom indeksa sa 1,8 indeksnih poena 2010. godine, na 2,1 indeksnih poena 2016. godine.

Među agregatnim pokazateljima Svetske banke nalazi se i pokazatelj kontrole korupcije (Slika 6), čiji je raspon između -2,5 i 2,5, gde 2,5 predstavlja najviši nivo kontrole korupcije, a -2,5 najniži. Bosna i Hercegovina je u 2016. godini na nivou od -0,47 i ovo predstavlja najlošiji rezultat kontrole korupcije u period od 2010. do 2016. godine²⁴.

▶ SLIKA 6. KONTROLA KORUPCIJE U BIH

Izvor: Prilagođeno prema <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>.

Na osnovu navedenog, može se reći da je politički indikator održivog razvoja BiH nepovoljan i da je potrebno pod hitno preduzeti adekvatne korake kako bi se značajno unapredila učinkovitost vlada i smanjio nivo prisutne korupcije.

Takođe, i Evropska komisija u svom Izveštaju o napretku BiH za 2017. godinu izražava zabrinutost po pitanju korupcije i navodi da u BiH postoji određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije. Postojeće prakse borbe protiv korupcije ne daju očekivane rezultate i preporuka je da BiH i određene zemlje razmotre mogućnost revizije zakonskog okvira koji tretira pitanja korupcije²⁵. Da bi se pomoglo rešavanju problema korupcije, Bo-

24 Ibid.

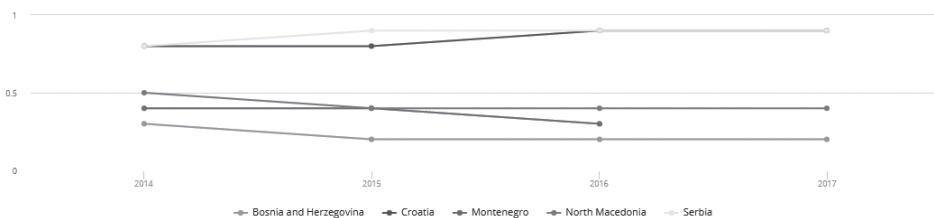
25 Ibid.

sna i Hercegovina treba da ima jako pravosuđe, koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno i odgovorno, ali i da agencije za sprovođenje zakona imaju kapacitete, potrebna finansijska sredstva i svaki vid pomoći za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala.

5.4. Tehnološki indikatori održivog razvoja u BiH

Konstantno povećavanje ulaganja u nauku i inovacije trebalo bi da bude jedan od osnovnih ciljeva zemalja u razvoju. Međutim, u BiH to nije slučaj jer su procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) posljednjih nekoliko godina iznosila 0,2% BDP-a, što pokazuje da se i dalje veoma malo sredstava izdvaja u te svrhe (Slika 7).

► SLIKA 7. IZDVAJANJA ZA ISTRAŽIVANJE U BIH I ZEMLJAMA OKRUŽENJA (% BDP)

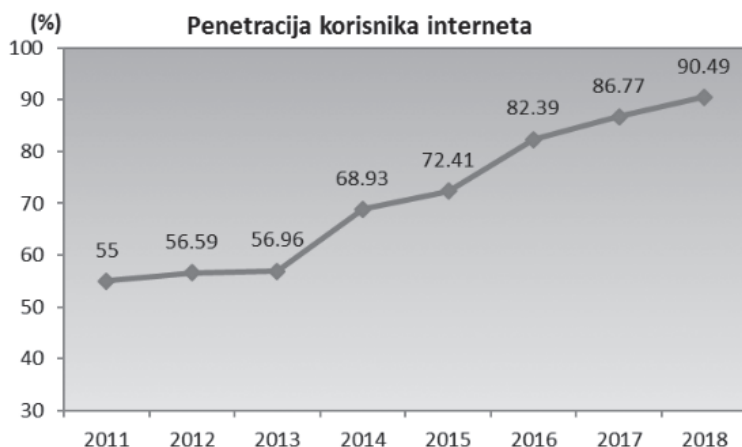
Izvor: Prilagođeno prema <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

Prema količini izdvajanja za nauku i istraživanje, BiH je ubedljivo najlošija, dok su Srbija i Hrvatska vodeće zemlje regiona. Naime u 2017. godini, Srbija i Hrvatska su izdvajale 0,9% BDP-a za potrebe istraživanja.

Doba digitalne transformacije je u punom jeku. Digitalizacija vodi ka ekonomskoj perspektivi, koja podrazumeva veći rast, veći nivo zaposlenosti, regionalnu povezanost, bolju pravnu administraciju i ubrzanje procesa EU integracija. Da bi ostvarila korist od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija, zemlja mora da ima minimalni nivo infrastrukture, obrazovanja i podrške Vlade zemlje. Stopa penetracije korisnika interneta, kao tehnološki indikator održivog razvoja, pokazuje da je Bosna i Hercegovina na dobrom putu te da se broj internet korisnika konstantno povećavao u periodu od 2011. do 2018. godine.

Rast broja korisnika interneta jasan je pokazatelj sve veće osposobljenosti stanovništva Bosne i Hercegovine kada je u pitanju aktivna primena savremenih IKT.

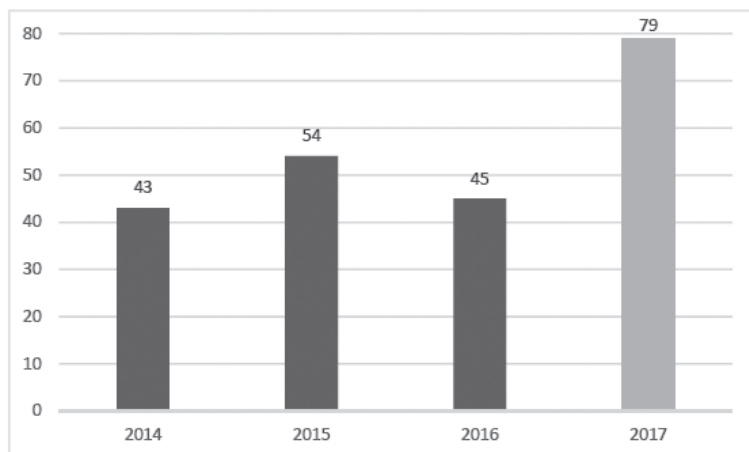
▶ SLIKA 8. STOPA PENETRACIJE KORISNIKA INTERNETA U BIH (%)

Izvor: RAK (2018)

Kada su u pitanju patenti kao tehnološki indikator održivog razvoja (Slika 9), broj prijavljenih patenata u 2017. godini (79), znatno se povećao u odnosu na 2016. godinu (45).

▶ SLIKA 9. PRIJAVA PATENATA U BIH, 2014-2017

Izvor: BHAS (2018b)

Prema Globalnom izveštaju o konkurentnosti, u prijavama patenata na milion stanovnika BiH je rangirana na 65. mesto od 137 zemalja, dok je u 2016. godini bila rangirana na 97. mesto od 138 zemalja. U odnosu na zemlje u okruženju, najbolje rangirana je Hrvatska na 42. mestu, a najlošije Albanija na 74. mestu²⁶. Rezultati do kojih se došlo u

26 Direkcija za ekonomsko planiranje (2017)

ovom delu analize nisu zadovoljavajući kada je u pitanju ulaganje u istraživanja (uz slabu poziciju na rang listama), ali je obećavajuće to što je tokom poslednje analizirane godine došlo do pozitivnog pomaka kada je reč o broju prijavljenih патената, kao i konstantnog rasta broja korisnika interneta. Dakle, neophodno je da BiH više pažnje posveti nauci, istraživanju (inovacijama), odnosno naučno-tehnološkom progresu kao jednoj od ključnih dimenzija održivog razvoja.

5.5. Ekološki indikatori održivog razvoja u BiH

Jedna od bitnih dimenzija održivog razvoja svakako je ekološka. U okviru ekološke dimenzije analizirani su indikatori koji se odnose na upravljanje otpadnim vodama, količinu proizvedenog komunalnog otpada i emisiju gasova sa efektom staklene baste (*GHG – Greenhouse Gases*). Ukupna količina otpadnih voda u 2017. godini je za 5,6% manja u odnosu na prethodnu godinu. Emisije GHG iz upravljanja otpadnim vodama u periodu od 2013. do 2016. godine ukazuju na povećanje emisije metana (CH₄) u iznosu od 6,7 gigagrama CO₂ (ugljen-dioksid) ekvivalenta, dok je količina N₂O (azot-suboksida) smanjena za 7,5 gigagrama CO₂ ekvivalenta u pomenutom periodu. Došlo je i do smanjenja količine zagađene vode koja je ispuštena u životnu sredinu od strane industrije u odnosu na 2016. godinu u iznosu od 17,7%²⁷.

Procenjena količina proizvedenog komunalnog otpada u 2017. godini iznosi 1.235.449 tona, odnosno 353 kg po stanovniku godišnje, ili 0,97 kg po stanovniku na dan²⁸. Na nivou proseka zemalja EU taj broj je znatno veći (476 kg u 2015. godini). Ukupna emisija gasova sa efektom staklene bašte iz poljoprivrede u 2017. godini iznosi 3,994 gigagram CO₂, što predstavlja smanjenje emisije za 1,8% u odnosu na emisiju iz 2016. godine²⁹. Razlog tome je smanjena emisija CH₄ i N₂O iz tri analizirane kategorije: stočarstva, upravljanja đubrivom i poljoprivrednog zemljišta.

Potrošnja CO₂ sagorevanjem goriva u 2017. godini iznosila je 22,22 metričkih tona CO₂, što je za 0,96 više emisije metričkih tona CO₂ u odnosu na 2016. godinu. Provođenje zakona u oblasti kvaliteta zraka je u ranoj fazi. Pored slabe usklađenosti sa zakonom, ne postoji ni sistemsko praćenje stanja i zagađenosti životne sredine u BiH niti sistem izveštavanja, zbog kompleksne podele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština³⁰.

Situacija u BiH, kada je u pitanju ekologija, nije na zavidnom nivou, ali i ovde, kao i kod drugih dimenzija održivog razvoja u BiH, u poslednjih nekoliko godina beleži se pomak u pozitivnom pravcu, što se može i zaključiti na osnovu prethodno urađene analize upravljanja otpadnim vodama, proizvedenog komunalnog otpada i emisije gasova sa efektom staklene bašte.

Poseban izazov predstavlja nedostatak velikog broja podataka i pokazatelja, ali i nedostatak kapaciteta za prikupljanje tih podataka kako bi se moglo sveobuhvatno sagledati

27 BHAS (2017a)

28 BHAS (2017b)

29 BHAS (2018a)

30 Direkcija za ekonomsko planiranje (2017)

stanje životne sredine u BiH. Potrebno je osigurati sprovođenje usvojenih strateških i akcionih planova u ovom sektoru.

6. ZAKLJUČAK

Na osnovu obavljene analize i rezultata istraživanja do kojih se došlo, može se zaključiti da BiH treba da bude institucionalno razvijenija, sa konkurentnijom i dinamičnijom privredom i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog razvoja, većim brojem radnih mesta i kvalitetnijim radnim mestima te jačom socijalnom kohezijom. Da bi se uspešno odgovorilo na ovaj postavljeni cilj, neophodno je ostvariti adekvatan napredak na sledećim poljima: makroekonomska stabilnost, konkurentno ekonomsko okruženje, unapređenje sektora kulture, poboljšanje upravljanja životnom sredinom, razvoj pripadajuće infrastrukture, povećanje otpornosti na klimatske promene, reforma javne uprave, smanjenje korupcije, smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti, rešavanje problema nepostojanja jedinstvenog ekonomskog prostora putem usklađivanja i koordinacije industrijskih politika i politika za mala i srednja preduzeća, razvoj energetskih potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti, kao i ravnomeran regionalni razvoj. Ostvarivanje održivog razvoja takođe podrazumeva i fokusiranje na pametni rast i pametnu specijalizaciju, do kojih se dolazi putem inovacija, digitalizacije i mobilnosti mladih ljudi, kao i opredeljenjem ka razvoju konkurentnosti na bazi kvaliteta, a ne na osnovu cene radne snage.

LITERATURA

Agencija za statistiku BiH. (2017a), *Okoliš - Sistem javne odvodnje*, BHAS, Sarajevo.

Agencija za statistiku BiH. (2017b), *Okoliš - Javni odvoz i odlaganje komunalnog otpada*, BHAS, Sarajevo.

Agencija za statistiku BiH. (2018a), *Okoliš - Emisije stakleničnih plinova iz poljoprivrede*, BHAS, Sarajevo.

Agencija za statistiku BiH. (2018b), *Okoliš - Nauka, tehnologija, inovacija i patenti*, BHAS, Sarajevo.

Agencija za statistiku BiH. (2018), *Anketa o potrošnji domaćinstva u Bosni i Hercegovini*, BHAS, Sarajevo.

Atkisson, A. and Hatcher, R. (2001), "The compass index of sustainability: prototype for a comprehensive sustainability information system". *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, Vol. 3, No. 4, Pp. 509–532.

Direkcija za ekonomsko planiranje. (2016), *Bosna i Hercegovina - Izvještaj o razvoju BiH*, DEP, Sarajevo.

Direkcija za ekonomsko planiranje. (2017), *Bosna i Hercegovina - Izvještaj o razvoju BiH*, DEP, Sarajevo.

Gowdy, J. (1999), "Economic concepts of sustainability: relocating economic activity within society & environment", in Becker, E. and Jahn, T. (ed.) (1999), *Sustainability & the social sciences*, UNESCO & ISOE, Hamburger, Pp. 162–181.

Hall, C. M. and Lew, A. A. (1998), "The geography of sustainable tourism development: Introduction", in Hall, C. M. and Lew A. A. (ed.) (1998), *Sustainable tourism: Geographical perspectives*, Addison Wesley Longman Ltd, New York, Pp. 1–24.

Hall, C. M. and McArthur, S. (1998), *Integrated heritage management: Principles & practice*. The Stationery Office, London.

Hanley et al. (1999), "Measuring sustainability: a time series of alternative indicators for Scotland", *Ecological Economics*, Vol. 28, Pp. 55–73.

Jegdić, V. (2010), „Međusektorska partnerstva, uslov održivog razvoja i odgovor na izazove globalizacije“, *Socijalna misao*, Vol. 17, No. 66, Pp. 153-172.

Jegdić, V. (2011), *Turizam i održivi razvoj*, Univerzitet Educons, Novi Sad.

Jovičić, D. (2000), *Turizam i životna sredina - koncept održivog turizma*, Zadužbina Andrejević, Beograd.

Kelly, L. K. (1998), "A systems approach to identifying decisive information for sustainable development", *European Journal of Operational Research*, Vol. 109, Pp. 452–464.

Lee, Y. J. and Huang, C. M. (2007), "Sustainability index for Taipei", *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 27, No. 6, Pp. 505–521.

Mathieson, A. and Wall, G. (1982), *Tourism: Economic, physical and social impacts*, Longman, New York.

Max-Neef, M. (1995), "Economic growth and quality of life: a threshold hypothesis", *Ecological Economics*, Vol. 15, No. 2, Pp. 115–118.

Mowforth, A. and Munt, I. (1998), *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*, Routledge, London.

Pezzey, J. C. V. and Toman, M. A. (2002), *The Economics of Sustainability: A Review of Journal Articles, Resources for the Future Discussion Paper*, Resource for the Future, Washington DC.

Porter, M. and Van der Linde, C. (1995), „Green and Competitive: Ending the Stalemate“, *Harvard Business Review*, Vol. 73, No. 5, Pp. 120-134.

Redclift, M. (1996), „Sustainability & sociology: Northern preoccupations“, in Becker, E. et al. (ed.) (1999), *Sustainability & the social sciences*, UNESCO & ISO, Hamburger.

Regulatorna Agencija za komunikacije. (2018), *Godišnja anketa korisnika RAK dozvola za pružanje internet usluga u Bosni i Hercegovini*, RAK, Sarajevo.

Richard, G. and Hall, D. (2000), *Tourism & sustainable community development*, Routledge, New York.

Sachs, W. (1997), „Sustainable Development“, in Redclift, M. (ed.) (1997), *The International Handbook of Environmental Sociology*, Elgar, Cheltenham, Pp. 71-82.

Scott, S. et al. (1996), *Formulating environmental and social indicators for sustainable development*, The economic and social research institute, Dublin.

Spangenberg, J. (2015), „Indicators for sustainable development“, in Redclift, M. (ed.) (2015), *Routledge international Handbook of sustainable development*, Routledge, New York, Pp. 308-323.

UNESCO. *CDIS - Bosnia and Herzegovina's indicators*, <https://en.unesco.org/creativity/cdis/profiles/bosnia-herzegovina> [Pristupljeno: 15/09/2019].

Walmsley, J. J. (2002), „Framework for measuring sustainable development in catchment systems“, *Environmental Management*, Vol. 29, No. 2, Pp. 195–206.

World Bank. *Worldwide Governance Indicators*, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports> [Pristupljeno: 15/09/2019].

World Bank. *World Development indicators*, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> [Pristupljeno: 15/09/2019].

World Commission on Environment and Development. (1987), *Our Common Future*, Oxford, UK.